

ՄԻՐՈՒ ԵՎ ԲԱՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՐՈՅԱՆԱԿԱՆ ԸՄԲՈՒՆՈՒՄԸ...

Ն. Մ. ԻՍԿԱՆՂԱՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Քո խորքում արմատն է մեր հայոց
Օվկիաններ չիվ տված ու անցած,
Տվել է հանճարը մեր հնոց
Քեզ ոգի ու ծիրք բյուրագանձ.
Դու բարու, զեղեցկի ու սիրո
Նույն խոսքն ես ասում աշխարհին,
Ինչ դարեր ասվել է մե՛ր լեզվով՝
Սկսած Սաթենկան հորդորից...

Սիլվա Կապուտիկյան

Հայ գրականության անկրկնելի «բարի հսկան» իր ուրույն և հաստատուն տեղն ունի հայոց գրական Օլիմպոսում: Իր տաղան դավոր ու հայրենաշունչ ստեղծագործություններով Վիլյամ Սարոյանը վաստակել է հայ ժողովրդի սերն ու երախտագետ խնկարկումը:

«Գարունին» տրված հարցազրույցում «Ի՞նչն էք ավստում Ձեր գրածների մեջ» հարցին Սարոյանն իրեն հատուկ լակոնիզմով պատասխանել է. **«Ոչի՛նչ: Ո՛չ մի տող: Ո՛չ մի բառ»**¹, իսկ Կարիկ Պասմաճյանի հետ տեղի ունեցած զրույցում նա հայտարարել է. **«Այն ամենը, ինչ ասել եմ, իմն է, լավ է, ես տեր կկանգնեմ, ես տեր կկանգնեմ»**²: Եվ նա տեր եղավ իր խոսքին թե՛ Ֆրեզնոյում, թե՛ Բիթլիսում, թե՛ Երևանում: Հրանտ Մաթևոսյանը, հիմնվելով այս հայտարարության վրա, մի ուշագրավ զուգահեռ է անցկացնում ակունքներով ազգային էպոսից սկիզբ առնող Վիլյամ Սարոյան անհատի ու Արտաշես արքայի որդի Արտավազդի միջև: Արտավազդը, տեսնելով այն կոտորածը, ողբն ու սուգը, որ երկրում մահամերձ հոր համար էր արվում, ընդվզում է. «Ես ավերակացս ինչպե՞ս թագավորեմ»: Դրան հետևում է հոր անեծքը.

Եթե դու յորս հեծցիս
յԱզատն ի վեր ի Մասիս,
Ձքեզ կալցին քաջք,
Տարցին յԱզատն ի վեր ի Մասիս,
Անդ կալցես և զլոյս մի տեսցես:

«Այսինքն Մասիսն ի վեր առ Աստված քո գնացքը թող բեկվի, քո չարությունը թող քեզ կալանի ու կաշկանդի, և չարժանանաս դու քո Աստծո տեսքին, քանի որ ստացվածքիդ վրա քո խոսքը տիրակալ թագավորի չեղավ, այլ՝ գանգատավոր ստրուկի,- մեկնաբանում է Մաթևոսյանը, ապա շարունակում,- Միայն խիզախներին է տրված բանաստեղծ ու արքա լինել... Սարոյանն իր խոսքի տերը եղավ, եղավ գինվորաբար խիզախ և արքայորեն կարգադիր: Ո՛չ նախնիների իր անցյալից, ո՛չ իր ժամանակից ոչինչ չանտեսեց, ոչինչ չուրացավ, ոչ ոքի չլքեց: Նա

¹ «Գարուն», 1978թ., թ. 2:

² Վ. Սարոյան, Երկեր 4 հատորով, հ. 4, Ե., 1991թ., էջ 383:

աշխարհի ստեղծեց և այդ աշխարհում ամեն ինչի ու բոլորի մեջ ինքն է՝ իր համապարփակ միտքը, իր մեծ սիրտը, իր կենարար ոգին»³:

Սարոյանի մասին շատ է խոսվել ու ինչքան էլ խոսվի, դեռ ասելիք կա: Ամերիկյան նշանավոր գրողների՝ Շերվուդ Անդերսոնի, Թոմաս Վուլֆի, Ֆոկների, Յեյթսի, Սթյուարտի աստղաբույլը համալրվեց սարոյանական մշտնջենական ներկայությամբ՝ ուրույն նրբերանգներով հարստացնելով 20-րդ դարի ամերիկյան արձակը: Իսկ սա նշանակում է, որ Սարոյանն իր գրական ճանապարհն սկսել է ոչ թե իրեն հարմարեցնելով ժամանակին, այլ՝ իրեն պարտադրելով, սկսել է առանց իր ինքնությունից որևէ բան զիջելու և կորցնելու, առանց խաբելու նախ՝ ինքն իրեն, իսկ հետո՝ նաև իրեն լսող, իրեն կարդացող, իր ետևից գնացող մարդկանց⁴: Ջուր չէ, որ ամերիկյան գրաքննադատությունն անգամ արժևորում էր Սարոյանին հատկապես ազգային ինքնության ներկայացման այդքան հաջողված վրձնահարվածներ ստանալու համար, ինչը «օտարացման» ճանփան բռնած հազարավոր մարդկանց զինում էր պայծառ կենսասիրությամբ, կյանքի նկատմամբ հավատով ու մղում էր ամենապարզ մարդկային կապերի ամրապնդման, հարազատացման. «Ֆրեզնոյի հայերի կյանքը գրողի հայտնագործած թերևս լավագույն նյութն է»⁵:

Առասպելի պես ապրեց ու մարդկության ստեղծած առասպելական կերպարներից մեկը դարձավ Սարոյանը: Նրա բարոյական ու գեղագիտական սկզբունքներն էին. «Նկարագրել մարդուն այնպես, ինչպես եղբոր և գրել այնպես, ինչպես ձյունն է գալիս»: «Ես զարմանում եմ, շփոթվում, դժգոհում և ցնցվում, երբ ինձ ասում են, թե դատելով իմ գրվածքներից՝ ես կիսախելագար եմ: Եթե դա ճիշտ է, ապա մարդկանց մեծ մասը, որը չի գրում, ոչ թե «կիսա», այլ լրիվ խելագար է... Որտեղ ես՝ այնտեղ անհեթեթ վարքը: Մարդիկ կշարունակեին ապրել նաև ճշմարտությունն ասելով»⁶:

Աշխարհին նայելու նրա կերպի մեջ կա մի բան, որը զուտ հայկական է ու օտարի համար դժվար նկատելի առաջին հայացքից. **հայկական խաղաղություն ամերիկյան անընդմեջ զբաղվածության արսուրդի մեջ**: Դրանով է բացատրվում նաև գեղեցկության զուտ սարոյանական ըմբռնումը: Գեղեցիկն ամենօրյա կյանքն է, բարություն սերմանելն ու սիրով ամոքելը: «Քո կյանքի ժամերը» պիեսի հերոսը՝ Ջոն, ասում է. «...Յենց որ գեղեցկության թեկուզ մի բեկոր եմ գտնում մեկնումեկի հոգում կամ ինչ-որ բանի մեջ, որտեղ թվում էր միայն ապականությունն ու մահը պիտի բուն դրած լինեին, նոր եմ հասկանում, որ մեր կյանքը լի է անսպառ բարությամբ»⁷:

Նրա «ես»-ը ազգային հիմքեր ունի: Անհնար է պատկերացնել Սարոյանին հայ իրականությունից դուրս, թվում է՝ ամենուր լսվում է նրա հուժկու խոսքի արձագանքը. «Ուր որ կերթաս, պոռա՛ Յայաստան»: Չնայած որ նրա գործերում արտացոլվել են ամերիկյան հարուստ գրականության ավանդույթները, ինքն էլ

³ **Վ. Սարոյան**: Պատմվածքներ, գրույցներ, էսսեներ, հուշեր: Ե., 1999թ., էջ 5:

⁴ Տես **Ղ. Գասպարյան**, Յայ գրականություն, Ե., 2000թ., էջ 199:

⁵ **Վ. Սարոյան**, հ. 4, էջ 424:

⁶ Իմ անունն է Սարոյան: Ե., 1994թ., էջ 32:

⁷ **Վ. Սարոյան**, Երկեր 4 հատորով, հ. 2, Ե., 1987թ., էջ 111:

իրեն համարել է ամերիկյան գրող, սակայն նրա մեջ իր սկզբնական ու վերջնական հաղթանակն է գտել նաև հայի աննկուն ոգին: «Ես կուզեմ հասկցվի, թե ամենե՞ն ակազիմ արժեքն, որ ես ունիմ իբր ազգ, իբր գրող՝ հայ ըլլալն է... Ես ուրախ եմ ըսել, հպարտ ալ եմ, որ ըսեմ...թե մենք ատ Ժողովուրդն ենք... չթողես որևէ մեկ չգիտնա, թե դու հայ ես, չթողես որևէ ժամանակ մոռցվի քու գրությանդ մեջ, թե հայ ես, և չթողես մոռնալ, թե դու ան Սարոյան ես, որ կկոչվի Վ. Սարոյան»⁸, - մի առիթով ասել է նա: Հայ լինել նշանակում է խենթ լինել ու լինել մեռալ:

Կյանքում ծախսողված մարդկանց նկատմամբ նրա անպայման սերը գալիս է հենց նրա արմատներից՝ ազգային պատկանելության կենսագրական մախա-հիմքից. «Հայերին համարում էին երկրորդ կարգի մարդ, նրանց նեղում էին, բռնադատում, նրանց ատում էին, իսկ ես հայ եմ... Արհամարհվածների ու պարտվածների թվում լինելն ինձ մի դառը ուրախություն է պատճառում»⁹: Մարդկային կապերի արժևորումը նույնպես գալիս է նրա հայկականությունից: Սարոյանի հյուսած բարության աշխարհում գերակշռում են ազնիվ միայնակները, անտեսվածները: Նա թշվառ, արհամարհված, պատառնուկված կոշիկներով իրեն շատ սիրելի մարդկանց դարձնում է իր գործերի հերոսներն ու նրանց կյանքի ետնախորշերից հրում է բեմ՝ թույլ չտալով անգամ զգեստափոխվել: Ու թեև նրանք այս կյանքում հաջողության չհասած, տխուր պարտությամբ ապրող, բայց և կենսասիրությունը երբեք չկորցնող սովորական մարդիկ են, հաճախ հենց գրողի միջավայրից՝ դերասաններ, բանաստեղծներ, երաժիշտներ, հանձին Սարոյանի գտան իրենց հոգու խորքերը թափանցելու կարողությամբ ոգեշնչված, իրենց համար անսահմանորեն ցավող մի կենսագրի: Մի առիթով նրան հարցրին Չարլի Չապլինի մասին, և նա այսպես պատասխանեց. «Այս մարդ ունի գուր՝ խառնված ծաղր: Անոր ամենե՛ն մեծ ուրախությունն էր՝ պատկերացել անոնք, որ գոռոզ են, անոնք, որ իրավունք չունին ուրիշներու նեղեն: Անի պատիկ մարդկանց պաշտպանն էր, ուրախացնողն էր... Անոր պատմություններ սերի պատմություններ էին: Սեր փնտրող էր: Եվ միշտ մենակ կանցներ-կերթար-կքալեր»¹⁰:

Սարոյանի գրական ծագումնաբանության համար կարևոր է այն, որ նա գրականություն է բերում ոչ թե պահի թելադրանքով ստեղծված հպանցիկ տպավորություններ, այլ ժամանակի խորքից եկող մեծ ճշմարտություններ: «Մի քանի այլազան մարգարեություններ՝ այսպես, թե այնպես երաշխավորված իրականա-նալու» վերնագրով էսսեում նա գրում է. «Ես չեմ հայտարարում, թե օժտված եմ գերբնական ուժով կամ մեկ ուրիշ տխմարությամբ: Պարզապես զանազան տարբեր իրեր կարող եմ որպես բյուրեղ օգտագործել, ուշադիր նայում եմ ու հայտնաբերում ճշմարտությունը»¹¹ կամ «Կարծու՞մ եք, որ ես իմ մասին եմ գրում. ես գրում եմ ձեր բոլորի մասին: Իմ ընթերցողների մեծ մասը կարդում է ինձ, երբ ուզում են հավատալ իրենց ներքին ճշմարտությանը»¹²:

⁸ Վ. Սարոյան: Պատմվածքներ, ... էջ 165:

⁹ Դ. Գասպարյան, Հայ գրականություն, էջ 198:

¹⁰ Վ. Սարոյան: Պատմվածքներ..., էջ 158:

¹¹ Իմ անունն է Սարոյան: էջ 52:

¹² Վ. Սարոյան, հ. 4, էջ 388:

Բարությունը ամենուր է, երբեմն այն ծվարում է մարդկային հոգու ամենախոր շերտերում և մեծ ուժ, հավատ է հարկավոր այն լույս աշխարհ բերելու համար: «Այն տարիներին, երբ մարդկանց մերձեցնում էր միայն տառապանքը, անհնարին էր դիմադրել Սարոյանի ծայնում հնչող բարությանը, Սարոյանի, որը յուրաքանչյուրին դիմում էր որպես հարազատ եղբորը», - գրում է ամերիկյան գրաքննադատ Ալֆրեդ Քեյզինը: Այս զորեղ տարերքի՝ բարության առատությունն ընկալում ենք հենց իր՝ Սարոյանի բնորոշմամբ, և «դա հասարակ ու հին է, ինչպես աշխարհը՝ ավելի լավ է լինել բարի, քան լինել չար», «փնտրի՛ր բարին ամենուրեք, և թո՛ղ նա լինի ազատ և աներկյուղ... Արթնացրու՝ առաքինությունը, ում սրտում էլ որ նա գաղտնի ու տրտում թաքնվելիս լինի աշխարհի սարսափներից ու ամոթից...», «մի ամաչեք լինել բարի ու քնուշ», «ատեցե՛ք չարությունն ու ստորությունը, բայց ոչ չար ու ստոր մարդկանց», - ասում է Սարոյանը՝ քաջ գիտակցելով, որ բնությունից նախաստեղծ բանական մարդ արարածը բարի է: «Քո կյանքի ժամերը» պիեսի հերոսներից մեկը՝ ոստիկան Քրափը, հասկանում է, որ աշխարհում «ինչ-որ բան ինչ-որ տեղ սխալ է», և իր ենթագիտակցության ծալքերում բուն դրած բանական արարածը փաստում է նրա բերանով. «Մեկ-մեկ զգում եմ, որ ինձ ստոր անասունի պես եմ պահում. ատում եմ մարդկանց մեմակ նրա համար, որ խեղճուկրակ են, աղքատ ու սոված-ծարավ, հիվանդ կամ հարբած: Բայց հենց որ վարչությունում մի փքված դոմագլուխ եմ տեսնում, հանկարծ դառնում եմ հետը հաճ ու հավան, հացին յուղ եմ քսում, որ սիրտը շահեն: Էն էլ ու՞մ: Ով որ աչքիս փուշն է: Ու զգվում եմ ինձանից»¹³:

Բնության մեջ ցավի իրողությունը պարտադրում է, որ կենդանին չհոշոտի սեփական մարմինը: Մարդու համար այդ նույն ցավի համախտանիշը ցավն է իր նմանի հանդեպ, կարեկցանքը, սերը, բարությունը: Սարոյանի հերոսներն ամուր կապերով են կապված մեկը մյուսին, նրանք ապրում են մեկը մյուսի բախտով, ցավում են մեկը մյուսի համար, որովհետև «կյանքում միշտ էլ ցավ կլինի» և ճակատագրական պահին միշտ էլ ցանկալի ու անհրաժեշտ է մտերիմ, հարազատ մի հեմարան ունենալ: Այդ ցավը երբեմն մինչև վերջ չի բացահայտվում, բայց մնում է որպես բառերի չվերածված, սակայն մարդկային մի ներքին ըմբռնումով հասկացված: Ցավը նաև հուշ է, մենք հաճախ մոռանում ենք այն ամեն լավն ու բարին, որ կատարվում է մեզ հետ, բայց ենթագիտակցության հուշ-մատյանում գրառվում են ցավի մեր բոլոր հիշողությունները. «Եթե հայրս գործից գար, բռներ իմ ձեռքից և ասեր, թե գնանք ման գալու, դիտենք խաղողի վազերը, ծաղիկները և լսենք թռչուններին, ես չէի հիշի, որովհետև այդտեղ ցավ չկա»¹⁴:

Աչքերը հոգու հայելին են, միայն բարի մարդը կարող է լաց լինել, երբեմն նույնիսկ առանց արցունքի և այդ «աչքեր ամենեն մեծ դուռներ են, ատ դուռնեն մեր սրտին մեջ կուգա աշխարհք»¹⁵: Այդտեղ է ամփոփվում նրա հերոսների թախիծը, որը համամարդկային չափեր է ստանում և կենսասիրությամբ ու հումորով է պարուրված: «Մարդկային կատակերգության» հերոսներից մեկը՝ ՆԴարավաճառ Արան, նոր երկրում արմատներ է փորձում գցել, որդի ունի, նպարեղենի

¹³ Վ. Սարոյան, հ. 2, էջ 107:

¹⁴ Վ. Սարոյան, հ. 4, էջ 396:

¹⁵ Լ. Մկրտչյան, Վ. Սարոյանը մոտիկից: Ե., 1978թ., էջ 29:

խանութ: Որդու աչքերում ծվարել է մի անհասկանալի դժգոհություն, հոր կողմից որդու ամենաթեթև քմահաճությամբ իսկ բավարարելու պատրաստակամությունը արտահայտվում է նրան խանութի ամենալավ խնձորը, կոնֆետը, դեղձը, տանձը առաջարկելով, բայց որդին անընդհատ դժգոհ է, ուրախությունը խույս էր տվել այդ մանչուկի աչքերից: «Բնական է, որ թախիծ կար նրանցից յուրաքանչյուրի աչքերում:... Հայրը նայում էր որդուն և նրա մեջ տեսնում էր իր սեփական դիմագծերը: Իր իսկ աչքերն էին և աչքերի խորքում՝ իր իսկ դժբախտությունը... Չգիտես ինչու, նա հանկարծ համակվեց զայրությամբ և մտքում անիծեց այն մարդկանց, որոնք այժմ ապրում են յոթ հազար մղոն հեռու, և մի ժամանակ, թեև հարևան էին, իրենց նկատմամբ եղել էին անմարդկային անողորմ, կամ առնվազն տգետ. «Ախ, շներ», հայհոյեց նա սրտի խորքից»¹⁶:

Նրա ստեղծագործություններն օգնում են, որ մարդը մարդ մնա կամ էլ դառնա ավելի մարդասեր, կարեկցող, բարյացակամ: Այդ հերոսները՝ քեռի Արամը, Միքայելը, խեղճուկրակ արաբը, Հոմեր Մաքուլին, Վեսլի Ջեքսոնը, Ջոնին, Մեք-Գրեգորը և նրա հանճարեղ երկերի շատ ուրիշ կերպարներ կյանքի ազնիվներն են ու խորապես կապված են մեկը մյուսին սարոյանական ամենապարզ ու միաժամանակ ամենաբարդ զգացմունքներից է, ի՞նչ արժե սերը, եթե այն լրիվ չէ, այն ընդամենը ծիծաղելի պատմություն է: «Ինձ ծանոթ է ամբողջ տեսությունը Սարոյանի, այդ տաքսիրտ հայի, որ ամբողջ աշխարհն է գրկում ու համբուրում: Ես ավելի ծշմարիտ զայրությամբ ու բողոք ունեմ մարդու և իր խոցելիության, ապականելիության, կաշառելիության դեմ, քան որևէ այլ գրող: Հիմա գուցե հարցնեք՝ «Ուրեմն, ինչպե՞ս կարող եք այսքան սեր ունենալ»: Այդ սերը կարգապահության արդյունք է: Ոչ մեկը չպետք է մի պահ կասկածի, որ ես իր հետ չեմ»¹⁷:

Ցանկացած երկ գրողի ստեղծագործ ներշնչմամբ հյուսված միկրոտիեզերք է, որին, արարելուց հետո, նա հայացք է նետում դրսից և որպես ինքնուրույն գոյություն արժևորում: Սարոյանի պարագայում կարծես թե հակառակն է տեղի ունենում. նա իր ստեղծածի մեջն է, իրեն և աշխարհը տեսնում է ներսից՝ մնալով նրա մի մասնիկը: Պատահական չէ, որ նրա ստեղծագործություններում շատ են երեխաների կերպարները: Այդ երեխաները շատ անգամ իմաստուն են, զինված մեծի հոգեբանությամբ, երբ խոսում են, քեզ թվում է մի ամբողջ կյանք են ապրել: Տարածաժամանակային այս պարադոքսի պատճառն այն է, որ երեխաներն էլ են այդ ստեղծագործ տիեզերքի մասնիկը, և դրանով է բացատրվում այս մոտեցումը: «Ամենն կարևոր բան ան է՝ հասկնալ ինք ով է» վերնագրով հարցազրույցում ասվում է. «Մենք ինչչափ զարգացած ըլլանք, ինչչափ փորձառություն ունենանք, կմնանք էրեխա»¹⁸: Մանուկների աշխարհը Սարոյանի համար կյանքի ծշմարտության մախափնքն է: Ու եթե աշխարհում էլ տեղ չկա նրանց համար, նշանակում է դա կործանման ենթակա աշխարհ է: «Երեխաները, որ դեռ չեն սովորել խոսել և ոչ մի լեզվով, միակ ցեղն են երկրագնդի վրա՝ մարդկանց ցեղը... Մնացած ամեն ինչ կեղծիք է ու խաբեություն», - գրում է Սարոյանը «Յոթանասուն հա-

¹⁶ Վ. Սարոյան, հ. 1, Ե., 1986թ., էջ 418:

¹⁷ Վ. Սարոյան, հ. 4, էջ 386:

¹⁸ Վ. Սարոյան: Պատմվածքներ, էջ 168:

զար ասորի» պատմվածքում:

Նրա հերոսներին հատուկ թեթև հուժնորը երբեմն պարուրված է սենտիմենտալությամբ: Իրեն չի համարել սենտիմենտալ, թեև չի բացառել այդպիսի հնարավորությունը. «Չեմ կարծում, որ իմ գրածները սենտիմենտալ լինեն, թեպետ շատ սենտիմենտալ բան է նախ՝ կենդանի էակ լինելը, հետո՝ ինքնին գրելը»¹⁹, ապա «Մարդկային կատակերգության մեջ Յոներ Մաքուլին, ավելի ճիշտ՝ Յոներ Մաքելյան, կամ Յոանդ Մաքելյան, կամ Յարություն Միքայելյան, կամ մի որևէ ուրիշ հայ անուն, չի խոսում սենտիմենտալ կերպով: Բայց երբ մի ամերիկացի է խոսում նրա փոխարեն, իսկույն սենտիմենտալ է դառնում: Այսինքն այն, ինչ շատ բնական է հայու համար, անբնական է դառնում ամերիկացու համար»²⁰:

Սերն է այն առանցքը, որի շուրջ պտտվում են սարոյանական տխուր ու փոքր մարդկանց հույզերը, ապրումները, մտքերը: Բոլորն էլ սեր են փնտրում, ինչը դրսևորվում է երբեմն կարեկցանքի, երբեմն հոգատարության կամ ջերմ հայացքի մեջ: Սրա ներքին տարողությունը պարզորոշ բացվում է նրա բոլոր ստեղծագործություններում և հատկապես «Մարդկային կատակերգություն» վիպակում, որը, Սարոյանի վկայությամբ, գրվել է 11 օրվա մեջ: «Խաղ մը չունիմ, ուր ես ամենամերկան չեմ» վերտառությամբ հարցազրույցում գրում է. «...Ես ունիմ պզտիկ վեպ մը՝ «Մարդկանց կատակերգություն»: Իմ մայրս՝ Թագուհի Սարոյան...սորվավ կարդալ: Ես ատ գիրք ուրիմ եմ նվիրել: Երբ թարգմանվեցավ հայերեն, մայրս կարդաց և հետաքրքիր է, անանկ թույլ մը գտա, աղվոր, նստեր եմ անտեղ, թանապուր կուտեմ, որ շիներ է, ըսավ. «Էրեկ գիշեր լմնցուցի ատ քու գրություն»: Ըսավ՝ լավ է: Եթե մայրս ըսավ լավ է, գիտցած եղիր, թե թարգմանություն լավ է»²¹: Կենցաղի կոմեդիա հասկացողությունն ամբողջովին դրսևորվել է այս վիպակի մեջ, ուր մարդկային կատակերգությունը զարմանալի կերպով հաջորդում է աստվածային կատակերգությանը: Արցունքի միջից դուրս են ժայթքում ծիծաղի ելևէջները և հակառակը, մարդու հոգին ներծծվում է վերերկրային մի թախիծով, որը հատուկ է նրա գրեթե բոլոր երկերին:

Պատկերելով կալիֆոռնիական մի փոքրիկ քաղաքի առօրյան՝ Սարոյանը նրան մասնակից է դարձնում օվկիանոսի մյուս կողմում ծավալվող պատերազմական դեպքերին: Ամեն օր այս քաղաքը ցնցվում է ոչ թե պատերազմական պայթող արկերից, այլ մահվան ծանուցագրերից, և հեռվում փոթորկվող պատերազմը ներխուժում է Իթակա: Վիպակի գլխավոր հերոսն է 14-ամյա Յոներ Մաքուլին, որն ամեն օր հեռագրատնից ստանում է փոստը և հանձնում հասցեատերերին: Նրա հեծանվային ուղևորությունները միաձուլվում են վիպակի բոլոր դրվագները մի ամբողջության մեջ: Քննախույզ, ուշիմ պատանին ժամանակից շուտ է մեծանում, որովհետև ականատես է լինում մարդկային հոգու խորունկ ցավին և լցվում կարեկցանքով: Երբ Յոները տիկին Սանդովալին նրա որդու մահվան ծանուցագիրն է բերում և ականատեսը դառնում մայրական անփարատելի կսկիծի, «ուզեց վեր կենալ և փախչել, բայց զգաց, որ պետք է մնալ: Նա նույնիսկ մտածեց, որ կարող է իր ամբողջ կյանքի ընթացքում մնալ այդտեղ: Ուղ-

¹⁹ Վ. Սարոյան: Պատմվածքներ, էջ 244:

²⁰ Վ. Սարոյան, հ. 4, էջ 401:

²¹ Վ. Սարոյան: Պատմվածքներ, էջ 154:

ղակի չէր իմանում ինչ անի, որ կինը նվազ դժբախտ զգա իրեն: Եվ եթե կինը խնդրեր իր որդու տեղը գրավել, Յոմերը չէր կարողանա մերժել»: Եվ երբ տղան իրեն խեղդող հեկեկանքից, անհասկանալի ցավից, որ պարուրել էր հոգին ու ճնշում էր սիրտը, չի ուզում տուն գալ, մայրը՝ միսիս Մաքուլին, որ վիպակում մարդկային իմաստության կրողն է, նրան բացատրում է. «Կարեկցանքն էր, որ քեզ ստիպեց լաց լինել... միայն բարի մարդիկ են լաց լինում»:

Բոլոր մարդիկ եղբայրներ են: Սարոյանական այս ընդգրկուն հոգևոր եղբայրությանը հավելադրվում է այն, որ բոլոր ազնիվ հոգիները նաև երազողներ են: Ու չնայած ամենուր կա ցավը, լավն ու վատը, նաև զրկանքներ ու տառապանք, վիպակում հաստատվում է այն միտքը, թե կյանքն անհաղթահարելի, անկասելի է իր անվերջության մեջ: «Ես ուզում եմ օգնել դժբախտ մարդկանց, սրտապնդել, համոզել, որ կարիք չկա հուսահատվել, որ այս աշխարհում ևս արժե ապրել ու դեռ կարելի է սիրել այս աշխարհը, և կան բաներ, որոնց վրա կարելի է ծիծաղել կամ զոռն ժպտալ»²²:

Բարոյական ուժերը, որոնցով սնվում է մարդը, անսպառ են և գուցե մանկությունից եկող երազանք է, բայց բաղձալի է մտնել մի նոր դարաշրջան, ուր սերն առավել տիրապետող կլինի, ուր կծաղկի, կփթթի Սարոյանի հերոսների երազած նմանիների դրախտային այգին... Աշխարհում գոյություն ունեցող բազում գաղափարախոսություններից ամենակենսունակն ու ամսասանը նրա համար մարդասիրության գաղափարն է: Ու թեև նա երբեք հատուկ կերպով չի ընդգծել իր հավատն առ Աստված, իսկ երբեմն էլ բացահայտ հեթանոս է իրեն համարել, բայց «Իմ անունն է Սարոյան» գրքում զուտ սարոյանական լուսավոր ու ջերմ հումորով դիմում է Բարձրյալին. «Հայր մեր, որ երկնքում ես, թող սուրբ լինի քո անունը: Եթե մինչև օրս հիմար եմ եղել՝ ի ավստս Քեզ միայն: Եթե մի երկու սուտ եմ խոսել՝ ի զվարճանս Քեզ միայն: Տեր, առանց այդ էլ ողբասացների թիվը շատ է, երկի ծանծրացել ես. ինչ վերաբերում է ինձ, ես ողբալու շնորհք չունեմ: Կարող եմ երկրպագել միայն խնդուն սրտով: Թեպետ վատ եմ հագնված, թեպետ ստամոքսս վեց-վեց է անում սովածությունից, մարմինս էլ դողում է ցրտից, բայց երախտագիտությունից բացի ոչինչ չեմ զգում Քո հանդեպ: Թող Քո թագավորությունը գա. չկա քերթության ավելի լավ դպրոց: Ամեն»²³:

Այսպիսին է Սարոյանը, որն իր կերտած հերոսների նկարագրով, մերձավորի հանդեպ քրիստոնեական սիրով, նվիրվածությամբ, մեծահոգությամբ, բարեսրտությամբ ջանում է ազնվացնել մարդկային ցեղը, իսկ նրա արվեստը կարելի է բնութագրել մեկ նախադասությամբ՝ մարդասիրություն ընդդեմ մարդատյացության: «Մարդ այնպես պիտի ապրի իրեն տրված կյանքի բաժինը, որ աշխարհի աղետներին ու տխրություններին մի նոր ցավ չավելացնի, այլ բարությամբ ու ցնծությամբ ողողի շրջապատը»²⁴: Մարդը հավերժ ձգտում է կատարելության, հետևաբար հենց մարդասիրությունն է դառնում նրա կեցության ու կենսունակության առանցքը: Սա է մարդ և գրող Սարոյանի արվեստի անմահության ու կենսունակության գլխավոր նախապայմանը:

²² **Վ. Սարոյան:** Պատմվածքներ, էջ 244:

²³ Իմ անունն է Սարոյան, էջ 91:

²⁴ **Վ. Սարոյան:** Պատմվածքներ, էջ 218:

ՏԱՐՈՅԱՆՏԵՍԻ ՍԱՐԿԱՆԻ ԼՈՒԵՒԻ ԵՎ ԴՈՒՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ն. Մ. Իսկանդարյան

Վերին արմանիկի գրող Մ. Տարոյան յաւիտեակ յայտնի ընդ արմանիկի ժողովրդին, ինչպէս որ մէկը, որ տարաւ իւր արմանիկի յոյժը և յոյժը. Վերին արմանիկի յոյժը մէկը, որ տարաւ իւր արմանիկի յոյժը և յոյժը. Վերին արմանիկի գրող Մ. Տարոյան յաւիտեակ յայտնի ընդ արմանիկի ժողովրդին, ինչպէս որ մէկը, որ տարաւ իւր արմանիկի յոյժը և յոյժը. Վերին արմանիկի գրող Մ. Տարոյան յաւիտեակ յայտնի ընդ արմանիկի ժողովրդին, ինչպէս որ մէկը, որ տարաւ իւր արմանիկի յոյժը և յոյժը.

SAROYAN'S NOTIONS OF LOVE AND KINDNESS

N. M. Iskandaryan

The great Armenian writer W. Saroyan will always stay in the hearts of Armenians, as one who spreads love and kindness to people. In his works one comes across with the thought of all-consuming love of people from different nations to each other, fellowship and kindness to small and feeble world. His most beloved actor is touching tramp Charlie Chaplin. He was close to his soul and heart. "Love is permanent, envy always dies", these are the words of Homer Macol's mother from the novel "Human Comedy": this is the life principle of Saroyan.

ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԿԵՆՍԱՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅԱՆ ԻՍԱԿԱՅԱՆԱԿԱՆ ԸՆԿԱԼՄԱՆ ԶԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

Ծ. Ժ. ԱՍԱՏՐՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

Չայ գրականության, մասնավորապէս Ավետիք Իսահակյանի գրական ժառանգության մեջ Արևելքն ու Արևմուտքը, չնայած իրենց ունեցած կրոնափիլիսոփայական և մշակութային էական տարբերություններին, մշտապէս եղել են գրական դաշտի հետաքրքրությունների կիզակետում: Իսահակյանի ստեղծագործությունն այդ հետաքրքրությունների մի յուրօրինակ համադրություն է, որի մասին վկայում է նաև բանաստեղծը՝ դեռևս 1895 թ. գրելով. «Ես պիտի օգտվեմ գլխավորապէս հին Ասիայի կրոններից, էպոսներից ու պոեզիայից և նոր աշխարհի՝ Եվրոպայի միայն գիտություններից»¹: Իսկ 1908 թ. հունիսի 20-ին Ղազարապատից Յովհ. Թումանյանին գրած մի նամակում նշել է. «...Ես ապրում եմ հիմա բացառապէս անցյալով (ոչ թե իմ անմիտ անցյալով), այլ հին ազգերի... Շա՛տ

¹ *Ավետիք Իսահակյան*, Հիշատակարան (կազմող՝ Արամ Ինճիկյան), Երևան, 1977, էջ 172: Այսուհետև մեջբերումները «Հիշատակարան» գրքից կնշվեն փակագծերի մեջ՝ Հ տառով և համապատասխան էջը՝ արաբական քվանշանով: